

Takács Levente: A római földmérés. Attraktor, Máriabesnyő–Gödöllő, 2014, 181 oldal

Takács Levente monográfiája a magyar ókortudomány régi adósságát törleszti. A római földmérésről nemhogy átfogó alpmű, de jószerével még szakcikk sem nagyon jelent meg eddig magyar nyelven, s a *centuriatio* régészeti kutatása is csak a 21. században indult meg Magyarországon. Pedig a földmérés és kataszterizáció alapos megismerése – amihez a szóban forgó kötet kitűnő és alapos bevezetést nyújt – rendkívül fontos a Római Birodalom működésének megértéséhez. A *centuriatio* (másnéven *limitatio*) a *colonia*-alapítások kötelező (vallási elemekkel is társított) aktusa volt, amellyel a városlakók föltulajdonát kívánták meghatározni, pontosan rögzített határokkal biztosítva nemcsak a birtokviszonyok átláthatóságát és jogi tisztaságát, hanem az innen származó állami adóbevételeket is.

A római földmérés kutatása, amely – főként francia területen – már több mint száz éve megkezdődött, az utóbbi fél évszázadban rendkívüli mértékben előrehaladt, amit a kötet igen alapos és bőséges szakirodalmi válogatása (161–175. o.) is jól tükröz. A *centuriatio* kérdésnek 2004-től külön szakfolyóiratot is szenteltek (*Agri centuriati*). Pisa–Roma, szerk. Fabrizio Serra). A régészeti kutatások alapján elmondhatjuk, hogy a kataszterizáció nem egyforma mértékben érintette a Római Birodalom különböző területeit: például Britanniában, valamint Észak-Franciaország, Belgium, Hollandia és a Rajna-vidék területein csak nyomokban mutatható ki. Számos *centuriatio* nyomát kutatták ki ellenben Észak-Afrikában (főként a mai Tunézia területén), ahol a francia régészek már az ötvenes években elkészítették a római kataszterizációk atlaszát. Itália is a legjobban feltárt területek közé tartozik. Már régóta jól ismert Patavium (Padova) környékének *centuriatio*-ja, és az sem véletlen, hogy ebben a városban működik az egyetlen európai múzeum, amelyet ennek a tevékenységnek szenteltek (Museo della Centuriazione Romana). Hispaniában (a mai Spanyolország és Portugália területén) szintén jelentős kutatások folytak és folynak: a legjelentősebbek a – kötetben is érintett – spanyol Ilici (Elche) és Augusta Emerita (Méri-

da) területén; valamint a portugál Bracara Augusta (Braga) és Pax Iulia (Béja) környékén. A kataszterizáció kutatása Görögországban (Korinthos, Sikyón, Actium/Nikopolis), sőt Syriában is előrehaladt (Homs), viszont gyerekcipőben jár az észak-balkáni provinciákban. Az Európai Unió az ezredforduló után jelentette meg az eddigi római kataszterizációs kutatások összesítő tanulmánykötetét (Monique Clavel-Léveque – Almudena Orejas: *Atlas Historique des cadastres d'Europe*. I–II. Bruxelles, 1998; Luxembourg 2002).

Az Attraktor Kiadó jóvoltából most napvilágot látott kötet első fejezete az „Aranykor” címet viseli (11–20. o.). Ebben az alapos irodalomtörténeti jártaságról tanúskodó fejezetben a szerző egy paradox jelenségre hívja fel a figyelmet. A mitologikus „aranykor” egyik jellemzője ugyanis, hogy a földeket nem osztották fel – hiszen a föld megművelés nélkül is bőségesen ontotta magából a termést –, így a földmérők megjelenése és a nyomukban járó felparcellázás a későbbi – egyre silányuló – korok jellegzetessége lett. Ugyanakkor a római földmérés egyik csúcskorszaka épp Augustus idejére esett, amit a költők – sőt a princípátus egész ikonográfiája – előszeretettel ábrázolt mitologikus jelleggel felruházott „aranykornak”.

Igen hasznos és alapos a szöveges forrásokat (kéziratok, szövegkiadások) áttekintését nyújtó fejezet (21–35. o.), amely a római földmérőktől fennmaradt írások (*Corpus Agrimensorum*) bonyolult szerzőségi és keletkezési kérdéseiben is eligazítja az érdeklődő olvasót. „A *centuriatio*: elmélet és gyakorlat” címet viselő *caput* (36–56. o.) a római kataszterizáció fennmaradt emlékeit vizsgálja négy területen: Hispaniában (Tarraco, Ilici, Mérida), Pannoniában, Korinthosban és Izraelben. Talán érdemes lett volna ezt a fejezetet még néhány – a bevezetőben már említett – provinciára és városra kiterjeszteni. Africában például Thapsus, Lepti Minus és Acholla felmérése után az észak-tunéziai Oued Tine és Babba Iulia Campestris (Ksar-el-Kebir, Marokkó) kutatásai hoztak új eredményeket. Izgalmas kérdéseket vet fel az is, hogy ebben a gazdaságilag rendkívül jelentős tartományban egy olyan alappontot is felvettek a római földmérők, amihez az összes *centuriatio* rácshálózatát igazították. Ez az alppont a „Jugurtha asztala”

néven ismert, 1255 méter magas táblahegy (Kalaat es Senam) a mai Algéria és Tunézia határán. A britanniai kataszterizáció kutatásának áttekintése annyiban lett volna érdekes, hogy ebben a provinciában – Pannoniához hasonlóan – viszonylag kevés nyoma maradt a római földméréseknek.

A *centuriatio* eredetével kapcsolatban mélyen megosztott a kutatás: egyesek szerint azt a dél-itáliai görögöktől vették át és tőkéletesítették a rómaiak, mások inkább az etruszk eredet mellett teszik le voksukat. A szerző „A *centuriatio* eredete” című fejezetben (57–71. o.) egyértelműen az utóbbi mellett érvel, és minden bizonnyal igaza is van. Bár a római földmérés a Kr. e. 3. századtól vált egyre elterjedtebbé, a *disciplina Etrusca* hatása még ebben a viszonylag késői időszakban is kimutatható, tehát az átvétel két évszázaddal a Róma feletti etruszk uralom megdöntése után sem kizárt. Igen fontos fejezet „A földmérés és ingatlan-nyilvántartás a Római Birodalomban” (72–83. o.), melyből kiderül, hogy a Római Birodalom egy bürokratikus rendkívül jól szervezett államalakulat volt, ahol minden egyes provinciában alapos és pontos kataszteri nyilvántartás működött. A földosztások eredményét kataszteri térképeken (*forma*) rögzítették, melyeknek bronzba vagy márványba vésett változatát nemegyszer nyilvánosan is kifüggesztették, pergamenre vagy papiruszra rajzolt másolatát pedig a provinciális és a központi (római) levéltárakban helyezték el. Augustus idején egy bizonyos Balbus készítette el a Birodalom összes városának térképét, belefoglalva az ottani kataszterizációk eredményét, s mindezt szöveges magyarázattal is kiegészítette. A római kataszteri térképeknek két jelentős feliratos emléke is fennmaradt: az egyik a dél-franciaországi Orange (latin nevén Arausio), a másik az ókori Lusitaniához tartozó Lacimurgia területéről (74–76. o.). „Az állami beavatkozás egy példája” című *caputban* (92–100. o.) a római *centuriatio* egyik különleges eseményéről, a magyarra csak nehézkesen lefordítható ún. *subsiciváról* esik szó. Ezek a maradványföldek a felmért és kiosztott birtokok határaiban helyezkednek el, s általában erdős, mocsaras, sziklás területek voltak, amelyeket nem lehetett felmérni. A helyi lakosok számára azonban nyilvánvalóan ezek is értéket kép-

viseltek, hiszen legeltetni, fát kivágni, agyagot bányászni stb. innen is lehetett. A forrásokból megtudjuk, hogy ezek a *subsiciva*-földek egyszerű „elbirtoklással” Domitianustól kezdve jogos tulajdonná is válhattak.

A határok elmozdítása nemcsak az állami törvények súlyos megszegésének minősült, hanem vallási tilalom alá is esett valamennyi ókori kultúrában. De mi a helyzet akkor, ha a határokat nem rossz szándékú emberek, hanem maga a természet mozdította el? Takács L. ennek egyik lehetséges esetét, az ún. *alluviót* vizsgálta meg („A természet erői”, 101–110. o.), amikor a folyó nemcsak egyszerűen elmosa a telekhatárt, hanem az egyik tulajdonostól „elveszi” és egy másiknak „átadja” a földet. A fejezetből kiderül, hogy az ókori jogászok ezt is legitím földszerzésnek tekintették.

„A római földmérők” című *caput* (111–126. o.) mindazt összefoglalja, amit a római *agrimensorok* társadalmi helyzetéről tudunk. A földmérőket há-

rom kategóriába sorolhatjuk: katonák; a császár környezetéhez tartozó rab-szolgák vagy felszabadítottak; szabad születésű független szakemberek. Az előbbiekről rendelkezünk a legtöbb, az utóbbiakról a legkevesebb forrásanyag-gal, ami nem jelenti azt, hogy a szabad születésű „polgári” földmérők kevesebben lettek volna. A Birodalom számos provinciájában nem is tartózkodott római katonaság, viszont földmérő munka akadt bőven. A magánföldek telekhatárainak kimérését – amiről nyilvánvalóan kevesebb forrással rendelkezünk, mint a városalapításokról vagy a városok közötti határvitákról – bizonyosan földmérő vállalkozók végezték. Itt kell megjegyeznünk, hogy Takács Levente erről a kérdéstről már részletesen értekezett *The Social Status of Roman Land Surveyors* című tanulmánykötetében (István Hahn Lectures IV. ELTE, Budapest, 2013).

A kötetet „A római földmérők eszközei” című fejezet zárja (127–133. o.), amelyből kiderül, hogy ezekről a mű-

szerekről még az ókori földmérési szakirodalomban is igen kevés információ maradt fenn. Néhány rövid leírás, dombormű-ábrázolás, egy-két töredékes régészeti lelet – ezekből lehet és kell azonosítani az ókori földmérők által használt eszközöket. A precíz és szakavatott leírás mellé talán nem ártott volna egy-két képet is elhelyezni az olvasók könnyebb tájékozódása kedvéért. Ugyancsak hasznos lett volna, hogy a néhol meglehetősen nehezen érthető latin szakszövegeket és más idézeteket magyar fordításban is közli a kötet, legalább a végjegyzetekben. Takács Levente monográfiájának igen hasznos és érdekes kiegészítésé nyújtja Szabó Gergely (a Debreceni Egyetem Természetföldrajzi és Geoinformatikai Tanszékének adjunktusa) utószava, amely a földmérés technikájának és műszereinek fejlődését tekinti át nagy léptékben egészen korunk legfejlettebb műholdas műszereiig (134–139. o.).

Grüll Tibor